

ANTROPOLOGISK ORDLISTA

Ackulturation (Acculturation): Kulturell förändring förorsakad av kontakt mellan samhällen eller deras medlemmar; närmare bestämt en individs eller grupps (gradvisa) övertagande av en annan kultur på bekostnad av sin egen. Ofta används begreppet för att hänvisa till hur s.k. stamsamhällen anpassas till västerländsk kultur. Kan beteckna både en process och resultatet av en process.

Affinala släktingar: Ingifta släktingar; personer som man är besläktad med genom sin make/maka.

Agnatiska släktingar: Medlemmar av en patriätt. Personer som är släkt med varandra via en gemensam manlig förfäder.

Alliansteori: Perspektiv på släktskap där man lägger vikt vid de allianser som uppstår mellan ätter och grupper då deras medlemmar ingår äktenskap sinsemellan.

Ambilineär härstamning: Se Bilateral härstamning.

Ambilokalitet: Bosättningsprincip enligt vilken ett nygift par kan flytta in hos makens eller makans föräldrar. De kan också bo en tid hos t.ex. makans föräldrar för att sedan (t.ex. efter det första barnets födelse) flytta till makens föräldrar.

Animism: Tron på att "naturliga objekt", växter, stenar etc., är besjälade. Allting i naturen har en själ. Begreppet myntades förts av evolutionisten Edward B. Tylor (i Primitive Culture, 1871) som använde det för att beteckna ett primitivt religionstadium.

Arv: Överförande av materiella resurser (egendom) från en generation till en annan. Jfr Succession.

Assimilation: En process genom vilken en individ eller grupp förlorar sin etniska eller kulturella identitet och uppgår i en annan grupp.

Asymmetrisk allians: Äktenskapssystem inom vilket en grupp inte tar hustrur av samma grupp som den ger hustrur åt. Sådana grupper brukar ingå i ett totalt system med ett begränsat antal sådana grupper. Exempel: Grupp A gifter bort sina hustrur med män ur grupp B men får sina egna hustrur från grupp C (som i sin tur får sina kvinnor från grupp B). $A \rightarrow B \rightarrow C \rightarrow A$. Äktenskapsutbytet mellan dessa olika grupper anses förstärka förhållandet mellan dem.

Avunkulat: Förhållandet mellan morbror och systerson.

Avunkulokal bosättning: Boende hos morbrodern.

Big man: En modell av ledarskap karakteristisk för Melanesien (särskilt Nya Guinea) där ledaren får sin makt genom personliga egenskaper (rikedom, talarkonst, krigarfärdigheter osv.), inte genom arv. Hans status är m.a.o. förvärvat. En big mans ställning är alltid hotad på så sätt att han kan störtas från makten och ersättas med någon annan mer lämplig person om han inte längre uppfyller sina anhängares förtroende.

Bilateral härstamning: Släktskap räknat både via mor och far. Karakteristiskt bl.a. för europeiska och en del asiatiska samhällen. Synonymbegrepp: ambilineär härstamning, kognatisk härstamning.

Bondesamhälle (Peasant society): Samhällstyp där flertalet av medlemmarna är jordbrukare. Jämfört med svedjebbrukare eller hortikulturalister är bönder (peasants) i högre grad integrerade i en marknadsekonomi, ofta genom odling av s.k. cash crops. Bönder utmärks av att de producerar dels för sig själva och sin familj och dels för någon annan, antingen direkt för en marknad eller för en jordägare. Bondesamhällen utgör ofta ekonomiskt och kulturellt starkt integrerade byenheter.

Brudpris (Bridewealth): Betalning (t.ex. boskap eller andra värdeföremål) som brudgummen eller hans släkt ger åt brudens släktgrupp. Betalningen ger typiskt brudgummen rätt till fruns sexualitet, till barn födda inom äktenskapet och till fruns arbetskraft.

Cargo cult ("lastkult"): En s.k. revivalistisk eller millenarianistisk rörelse i Melanesien vars ledare uppmanar folk att återgå till gamla seder och trosföreställningar. Genom att återuppliva traditionen vill man behaga förfäderna som därigenom förväntas återbörda de rikedomar som kolonialmakterna berövat folket. Motivationen till dessa föreställningar baseras på tidiga kontakter med västerlänningar som hämtade gåvor i flygplan. Se även Millenarianism.

Cash crops: Odlingsprodukter som odlas för försäljning. Cash crop-odling innebär ofta "monokultur", dvs. specialiserad odling av en enda produkt.

Civilisation: Ett komplext samhälle (vanligen en stat) som har en välutvecklad materiell infrastruktur och som har uppnått en hög nivå av kulturell komplexitet och objektivisering (det har t.ex. en litterär tradition, en statsreligion och specialiserad konst).

Cross-cultural studies: Forskningsinriktning som med statistiska metoder utnyttjar arkivmaterial och jämför kulturer och på så sätt försöker uppnå generaliseringar. G.P. Murdock utvecklade metoden, bl.a. genom att skapa en etnografisk atlas (1967) och HRAF-arkivet (se nedan).

Cultural studies: En tvärvetenskaplig forskningsriktning som undersöker kultur (särskilt populär- och vardagskultur) och kulturens inverkan på olika samhällsfenomen. Minoriteter, marginalisering, globalisering och postkoloniala förhållanden utgör de centrala forskningsobjekten. Riktningen är starkt påverkad av postmodern filosofi och dess representanter har ofta uttalat politiska motiv (t.ex. att kämpa för minoritetsrättigheter). Cultural studies har under den senaste tiden haft ett stort inflytande på antropologin, i synnerhet på skrivandet av antropologi och antropologernas förhållande till de folk som de beskriver. Personer som varit viktiga i spridandet av detta inflytande inom antropologin är t.ex. James Clifford, Michael Taussig och Renato Rosaldo.

Culture and personality school: En riktning inom antropologin där man utnyttjar personlighets- och gestaltpsykologiska begrepp i sina beskrivningar av kulturer. Man är intresserad av hur människans personlighet och psykologiska beteende varierar i olika kulturer. Riktningens kanske främsta representanter är Ruth Benedict (1887-1948) och Margaret Mead (1901-1978) och en viktig förgrundsgestalt Franz Boas (1858-1941). Riktningens storhetstid inföll under den senare delen av 1900-talets första hälft.

Deltagande observation (Participant observation): Den huvudsakliga metod med vars hjälp antropologer samlar in kunskap om olika samhällen. Antropologen deltar, under en längre period (c. 1-3 år), i centrala aktiviteter i det undersökta samhället; han/hon lever, i lägre eller högre grad, som ”de infödda”, talar, åtminstone idealt, deras språk och umgås med dem under deras arbete och på deras fritid. Samtidigt observerar antropologen dessa aktiviteter och dokumenterar dem genom systematiska fältanteckningar. Deltagande observation syftar till att direkt observera kultur och socialt liv såsom det äger rum i praktiken (till skillnad från att indirekt undersöka det genom frågor) och till att uppnå en s.k. inifrån-förståelse av de undersökta människornas liv. Bronislaw Malinowski (1884-1942) brukar betraktas som metodens grundare.

Diakron studie: Analys av samhällen eller kulturer över tid. Studiet av förändring (eller kontinuitet).

Diffusionism: Teori om geografisk spridning av kulturella fenomen. Diffusionismen, eller kulturernas utbredningsteori, var till en början framförallt en tysk-österrikisk lära. I

motsats till de samtida evolutionisterna såg diffusionisterna inte kulturell utveckling som en oberoende linjär process utan som ett resultat av flyttningsrörelser och geografisk kontakt. Kända diffusionister var bl.a. F. Razler (1844-1904) och W.H.R. Rivers (1864-1922).

Dubbel härstamning (Double descent): Ett härstamningssystem där både matrilineära och patrilineära principer används, men där de hålls åtskilda och används för olika ändamål (i motsats till i bilaterala släktskapssystem).

Egalitära samhällen: Samhällen där klassindelning saknas och där arbetsfördelningen vanligen är liten (de flesta medlemmar jobbar med samma uppgifter). Individens status är i dessa samhällen beroende av ålder, kön och personliga egenskaper (t.ex. jaktkicklighet), inte av medfödd klass- eller kasttillhörighet. Typiska egalitära samhällen är samlare-jägarnas samhällen. Begreppet kan även i en mer allmän mening användas om moderna icke-hierarkiska samhällen som domineras av en egalitär ideologi, trots att de har en komplex arbetsfördelning.

Ego: Jag-personen i släktskapsterminologi och -diagram. Den person utgående från vilken man räknar släktskapsrelationer. Släktskapsdiagram uppgörs antingen från ett egoperspektiv eller från ett härstamningsperspektiv (utgående från en förfader).

Ekonomi: Organiseringen av produktion, distribution och konsumtion av materiella förnödenheter och tjänster i ett samhälle.

Emisk (Emic): Ett adjektiv som betecknar ett perspektiv på världen och livet så som det "subjektivt" erfars av medlemmarna i ett samhälle. Ett emiskt synsätt innebär att antropologen försöker förstå samhällen och kulturer utgående från de begrepp, tänkesätt och världsbilder som samhällsmedlemmarna själva använder, antropologen försöker s.a.s. förstå samhället "inifrån", de "inföddas" syn. Begreppet är härlett från lingvistikens begrepp fonemisk, som betecknar (kulturspecifika) betydelsebärande kvaliteter hos språket. Jmf. Etisk.

Empiri: Verkligheten såsom den erfars med sinnena, "sinnevärlden". De aspekter av ett samhälle som man får kunskap om via fältarbete, via observationer. Motsats: teori, det som man får kunskap om genom tankeverksamhet.

Endogami: Äktenskap inom en viss grupp eller kategori av individer. Äktenskap inom den egna gruppen.

Enkulturation: En livslång process genom vilken kulturella beteendemönster, värden

osv. inlärs. Används ofta, litet förenklat, synonymt med socialisation.

Etisk (Etic): Tillämpandet av ett etiskt synsätt inom antropologin innebär att man studerar ett samhälle s.a.s. utifrån, såsom det kan observeras "objektivt", även av en utomstående. Etisk i denna mening omfattar användningen av en analytisk begreppsapparat bestående av komparativt tillämpbara begrepp. Ett etiskt synsätt utgör motsatsen till ett emiskt synsätt (se Emisk). Begreppet är härlett från lingvistikens begrepp fonetisk, som betecknar (objektiva) ljudmässiga kvaliteter hos språket. I praktiken innehåller varje etnografisk studie såväl emiska som etiska element.

Etnicitet: Mänskligt beteende och idéer som avspeglar medlemskap i en etnisk grupp. De villkor som kännetecknar detta medlemskap samt konsekvenserna av detta medlemskap.

Etnisk grupp: Begreppet är känt för att vara svårt att definiera på ett objektivt sätt. Ordet etnisk kan härledas från grekiskans *ethnos*, som betyder folk eller nation. Ofta uppställs följande kriterier för vad som karakteriserar en etnisk grupp: den är biologiskt självförsörjande, medlemmarna har vissa gemensamma kulturella grundvärderingar, de talar ett gemensamt språk, de delar ett gemensamt fält av interaktion, och de har, enligt sig själva och/eller andra, en särskild etnisk identitet. Av dessa kriterier är det sista det viktigaste och det enda nödvändiga. Många gånger är det endast en del av de övriga kriterierna som är uppfyllda. Ofta skiljer man mellan en etnisk grupp och en nation, men begreppet etnisk grupp kan även användas i en vid mening så att det omfattar begreppet nation.

Etnocentrism: Att se andra folk och livsformer utgående från sina egna kulturella antaganden, seder och vanor. Tron att den egna kulturen är överlägsen andra kulturer.

Etnografi: Dokumentation av en kultur genom fältarbete. Beskrivning av ett samhälle.

Etnografisk presens: Användning av presensform i etnografisk beskrivning. Den tidlösa "nutid" som antropologiska framställningar vanligtvis placerar sig i, d.v.s. tiden för fältarbetet. Med etnografisk presens avses ibland även den tidpunkt då européer första gången besökte ett stamsamhälle.

Etnologi: Studiet av mänsklig kultur i historiskt och jämförande perspektiv; analys, till skillnad från beskrivning, av samhällen. Även en beteckning för en vetenskaplig disciplin som skiljs från antropologin i.o.m. att den huvudsakligen undersöker västerländska samhällen och mer sällan använder deltagande observation.

Evolutionism: Utvecklingsteori. Inom evolutionismen (som uppstod på 1800-talet) strävade man efter att reda ut olika samhälls- och kulturfenomens ursprung (t.ex. äktenskapets och religionens ursprung) samt att identifiera de lagbundenheter enligt vilka man antog att de utvecklades. Man antog vanligen att utvecklingen skett i en unilineär linje, från primitiva till allt mer komplexa stadier. Begreppet evolution betecknar just utveckling. Viktiga antropologiska evolutionister var Lewis H. Morgan (1818-1881), Edward B. Tylor (1832-1917), Edward Westermarck (1862-1939) och James Frazer (1854-1941).

Exogami: Äktenskap *utanför* en viss grupp eller kategori. Äktenskap utanför den egna gruppen.

Fiktivt släktskap: Ett förhållande mellan två individer eller grupper som inte baserar sig på biologiskt släktskap men som till sin natur (vad gäller rättigheter, skyldigheter osv.) påminner om ett släktskapsförhållande (t.ex. gudföräldrar, blodsbröder). Jfr Klassifikatoriskt släktskap.

Fjärde världen: En term som används inom u-landsforskningen och antropologin för att beteckna minoritetssamhällen i tredje världen, samhällen som är ännu fattigare än och utsätts för intern kolonialism av majoritetsbefolkningarna i dessa länder. Avser ofta s.k. stamsamhällen.

Folkloristik: Studiet av muntliga traditioner och "populärkultur", vanligen i västerländska samhällen. Detta forskningsområde inkluderar i dag t.ex. barn- och ungdomstraditioner och kulturformer förmedlade via massmedia.

Funktionalism: Forskningsinriktning som försöker förklara kulturella och sociala fenomen utgående från deras funktioner. Funktionalisterna ser olika kulturelement som delar av en helhet som alla på sitt sätt bidrar till att upprätthålla samhället eller det sociala livet. Riktningen har sina rötter i den franska sociologen Émile Durkheims (1858-1917) samhällsfilosofi. B. Malinowski (1884-1942) och A.R. Radcliffe-Brown (1881-1955) är de mest kända antropologiska funktionalisterna. Ibland räknas den senare som representant för en särskild riktning, den s.k. strukturfunktionalismen, även kallad "The British School".

Fysisk antropologi (biologisk antropologi): Inom den fysiska antropologin undersöks människans biologiska och fysiologiska variation och hennes anpassning till olika naturförhållanden. Termen paleoantropologi betecknar studiet av människans evolution och förhistoria, ofta genom fossil. Paleontologi betecknar studiet av alla arters förhistoria. Primatologi står för vetenskapen om primater (den taxonomiska kategori av

djur inom vilken bl.a. människan och aporna ingår).

Fältarbete (Fieldwork): En term som betecknar den form av forskning som antropologen utför på "fältet", dvs. i det samhälle som utgör hans/hennes forskningsobjekt (se även Deltagande observation).

Genealogi: Stamtavla. En individs eller grupps härstamning.

Globalisering: En världsomspännande spridning av vissa kulturella former och sociala institutioner. Används ofta för att beteckna en fortgående process som genom kommunikationsteknologins utveckling medför "krympande avstånd" och ökade kontakter mellan människor och länder. Dagens antropologer betonar ofta att globalisering inte leder till kulturell likriktning. Se även World System Theory.

Gåvoekonomi: En samhälle eller en ekonomi där ett nominellt frivilligt utbyte av gåvor, samt materiella resurser och tjänster, har en framträdande roll. Gåvoekonomier kännetecknas ofta av ett ideal om kollektiv orientering och vidaredistribution av resurser. Den mest kända studien av gåvoekonomier är Marcel Mauss Gåvan (1923-34). Mauss såg gåvoekonomi som karakteristiskt för förmoderna samhällen. Enligt Mauss är tre bud förknippade med gåvan: att ge, att motta och att återgälda. Jmf. Kula, Potlatch, Kapitalism.

Hierarki: Ett system av relationer mellan individer eller grupper som är rangordnade. Ett hierarkiskt samhälle karakteriseras av en markerad rangordning av samhällsgrupper.

Holism: En doktrin som säger att samhällen eller kulturer bör betraktas som helheter. Ett holistiskt perspektiv innebär att man relaterar enskilda fenomen till varandra och söker övergripande mönster bortom detaljerna.

Homeopatisk magi: Imitationsmagi. James Frazers begrepp för magi som baserar sig på imitation; den som använder homeopatisk magi tror att han genom att skapa en bild av ett objekt får kontroll över själva objektet; det som händer bilden händer även objektet (t.ex. en voodoocka). Principen är att lika framkallar lika.

Hortikulturellt samhälle: Samhälle där man livnär sig genom småskalig odling, s.k. "trädgårdsodling", där man använder endast enkla redskap, t.ex. grävkäppar och hackor. Vid sidan om odlingen jagar, fiskar och insamlar man mat från naturen.

HRAF (Human Relations Area Files): Ett amerikanskt arkiv (vid Yale universitetet) som innehåller uppgifter om ett stort antal av världens kulturer. HRAF är egentligen mer en

databank än ett arkiv eftersom dess information inte är "ursprungsmaterial" utan baserad på färdiga tolkningar. Arkivet grundades av G. P. Murdock som var intresserad av att jämföra olika kulturer. Materialet i arkivet finns även på Helsingfors universitetsbibliotek.

Härstamning (Descent): Släktskap via rakt nedåtstigande led. Omfattar både unilineär (matri- eller patrilineär) och bilateral härstamning.

Identitet: Den uppfattning man har om vem man är som individ (personlig identitet) eller som medlem av en grupp (kollektiv identitet). Kulturell identitet betecknar den uppfattning man har om sig själv som bärare av ett kulturellt arv. Etnisk identitet betecknar en persons eller grups identitet som folk eller nation.

Ideologi: Ett kulturellt tros- eller tankesystem som legitimerar en viss form av ekonomisk eller politisk makt. Ideologin kan komma till uttryck i lag, religion, litteratur, politisk och ekonomisk filosofi, men även i s.k. vardagskultur. Ofta upprätthåller ideologin någon viss grups maktposition på samma gång som den döljer sociala och ekonomiska problem i samhället. Ideologier omfattar värdeantaganden.

Idiolekt: Den speciella version av ett språk som en enskild individ behärskar och använder.

Incesttabu: Förbud mot sexuella förhållanden mellan nära släkt, t.ex. mellan mor-son, far-dotter, syskon. Antropologerna har funnit att ett incestförbud mellan nära släktingar är universellt och av denna anledning ägnat fenomenet stor uppmärksamhet. I synnerhet uppkomsten till incesttabut har intresserat många antropologer, bland vilka Edward Westermarck och Claude-Lévi-Strauss kan nämnas.

Intern kolonialism (Internal colonialism): Kulturell, ekonomisk eller politisk exploatering av minoriteter inom en och samma stat. Begreppet tillämpas särskilt om förhållanden i postkoloniala stater. Ofta är det fråga om en etnisk grups dominans över en annan.

Informant: En kulturmedlem som antropologen använder för att få information om den kultur han/hon undersöker (via intervjuer t.ex.). Ibland används termen specifikt om viktiga informanter, som antropologen erhåller mycket information om.

Kapitalism: En form av ekonomisk organisation, som enligt en del bedömare utvecklades i Europa parallellt med industrialismens framväxt under 1700- och 1800-talet. Kännetecknande för denna ekonomiska organisationsform är bl.a. följande: privat

ägande och privat kontroll av produktionsmedlen, lönearbete, vinstmaximering samt förekomsten av en marknad inom vilken det ekonomiska utbytet sker. Kapitalismbegreppet kan också användas om s.k. post-industriella samhällen. Förutom en ekonomisk organisation kan begreppet även avse ett helt samhällssystem, samt den ideologi som legitimerar detta samhällssystem.

Kast: En endogam social grupp som utgör en enhet i det hierarkiska samhällssystem ("kastsystemet") som förekommer på den indiska subkontinenten. Används ibland mer allmänt för att beteckna alla endogama hierarkiska sociala klasser.

Kindred: Ett engelskt, svåröversättligt ord som betecknar egos närmaste släkt. En grupp konsangvinala, ibland även affinala släktingar, som utgör en resurs för ego och som idealt sammankommer åtminstone vid vissa tillfällen. Omfattar vanligen en persons föräldrar, barn, barnbarn och syskon, ibland också en del av makens och syskonens affinala släkt etc.

Klan: En unilineär, namngiven grupp av personer som utgår ifrån att de har en gemensam förfader (patriklan) eller förmoder (matriklan) fastän de inte känner till de exakta geneologiska förbindelserna till denne (han/hon är för avlägsen). En klan omfattar vanligen flere människor än en ätt. En klan som är hierarkiskt organiserad med en hövding högst upp kallas *konisk klan*. En klan som består av autonoma, likvärdiga segment kallas *segmentär klan*. Jfr Ätt.

Klassifikatoriskt släktskap: Användning av släktskapstermer för personer som inte är ens biologiska släktingar, eller användning av samma släktskapsterm för olika sorters släktingar. Exempel: användning av begreppet syster, förutom för biologiska syskon, även för kusiner och småkusiner; finskans "täti" som förutom faster och moster också betecknar farbroderns och morbroderns fru.

Kognatisk härstamning: Se Bilateral härstamning

Kognitiv antropologi: Antropologisk riktning som undersöker sambandet mellan språk, kultur och tänkande; kulturen uppfattas som ett system av kunskap och begrepp. Riktningen har influerats av kognitiv psykologi och strukturlingvistik. Riktningen var särskilt stark under slutet av sextiotalet. J.P. Spradley och W.H. Goodenough kan nämnas som några av dess mer framträdande representanter.

Konsangvinal släkt: Blodssläktingar. Biologiska släktingar som härstammar från en gemensam förfader.

Kontagiös magi: Överförings- eller beröringsmagi. James Frazers begrepp för magi baserad på beröring. Magikern antar att det han tillfogar ett föremål (t.ex. ett hårstrå) påverkar den person som varit eller är i kontakt med föremålet. Principen är att ting som en gång varit i beröring med varandra fortsätter att påverka varandra på avstånd.

Korporation: En grupp individer som i något avseende har ställning som juridiskt subjekt, som besitter gemensam materiell egendom och som vanligen regelbundet sammankommer och har speciellt utsedda ledare.

Korskusin (Cross-cousin): En kusin relaterad till ego genom egos morbror eller faster.

Kosmologi: Ett system av trosföreställningar och antaganden om världen och det utomvärldsliga; en befolknings (eller individs) uppfattningar om vilka entiteter och krafter som kontrollerar världen, hur universum är uppbyggt och vilken roll och plats människan har i världen.

Kula: Gåvoutbyte mellan Trobriandöarnas invånare och deras melanesiska grannar. Snäckarmband och snäckhalsband bytes ömsesidigt och ceremoniellt vid sidan om annan handel. Fenomenet blev känt via B. Malinowskis studier och har utgjort ett klassiskt exempel på ömsesidighet och förekomsten av vidsträckta handelskontakter i förmoderna samhällen.

Kultur: Begreppet kultur har åtskilliga definitioner och någon allmängiltig kulturdefinition finns inte. Ibland talar man om en antropologisk kulturdefinition till skillnad från en klassisk. Man vill då ofta föra fram att det antropologiska kulturbegreppet omfattar mycket mer än det "klassiska", som kan sägas vara begränsat till det som på engelska kallas "art", "det bästa som sagts och gjorts". En berömd antropologisk definition är evolutionisten E.B. Tylors. Tylor definierade (1871) kultur som "det komplexa hela som inkluderar kunskap, tro, konst, lag, moral, sed och andra färdigheter och vanor som människan införskaffar sig som medlem av ett samhälle." Tylors definition kan kallas "totalistisk" så till vida att den omfattar både andliga, materiella och sociala dimensioner; kulturen är samhällets livsstil i sin helhet. Tylors synsätt kan sägas innebära en syn på kulturer som socio-kulturella system. Ett annat sätt att definiera kultur (som bl.a. R. Keesing företräder) är att se den som ett ideationellt system; kulturen består inte i första hand av iakttagbart beteende utan av idéer, betydelser, regler o.s.v. Den är det som ligger bakom våra handlingar, den kod som vi som medlemmar av ett samhälle uppfattar oss följa. Kulturen är, för att citera Keesing, "ett kunskapssystem mer eller mindre gemensamt för medlemmarna av ett samhälle". Clifford Geertz talar om kultur som "shared meanings" för att markera sin uppfattning

om att kultur består av ideationella element som delas av ett flertal människor: kulturen är social, inte personlig. Den totala sammansättningen kulturella element hos en viss person är dock aldrig helt identisk med den hos någon annan, varje person har sin egen kulturella idiolekt. På senare tid har antropologerna allt mer börjat betona att kulturen inte är enhetlig och att den inte är en entitet, utan en process, någonting som hela tiden skapas på nytt. Det finns ingen precis gräns mellan olika kulturer; vi tillägnar oss olika element från olika håll och skapar hela tiden nya kombinationer av dessa.

Kulturanthropologi (Cultural Anthropology): Antropologi som kännetecknas av ett holistiskt perspektiv, en relativistisk kulturuppfattning, en jämförande metod och fältarbete. Skillanden mellan kultur- och socialantropologi är ofta obefintlig. Kulturanthropologin förknippas dock ofta med en amerikansk tradition medan socialantropologin i sin tur räknas som mer brittisk. Kulturanthropologin intresserar sig också mer för "det kulturella", medan socialantropologin är mer intresserad av "det sociala". Kulturanthropologer talar ibland om kulturer, inom vilka det sociala systemet utgör en del, medan socialantropologerna talar om samhällen, inom vilka kulturen utgör en del.

Kulturekologi (Cultural ecology): Riktning inom kulturanthropologin som undersöker förhållandet mellan kultur och naturmiljö (ekosystem). Julian Steward (1902-1972) anses vara riktningens grundare även om den uppnått större popularitet först senare, under slutet av sextioalet, med bl.a. Roy Rappaport och A. P. Vayda. Enligt kulturekologerna är mänskossamhällen system som är integrerade med naturen. Man försöker ofta förklara olika samhällsfenomen och kulturdrag med de krav som naturen ställer, man ser dem som uttryck för en slags långsiktig, av människan själv ofta omedveten, anpassning (adaption) till naturen.

Kulturmaterialism (Cultural materialism): En av Marvin Harris grundad antropologisk riktning som studerar förhållandet mellan kultur och materiella förhållanden. Riktningen är influerad av den marxistiska materialismen och skiljer sig från kulturekologin genom att den betonar också andra materiella förhållanden än de ekologiska. För Harris liksom för kulturekologerna är anpassning dock det centrala begreppet och han menar att människor under samma materiella förhållanden tenderar utveckla likartade sociala organisationsformer som i sin tur ger upphov till likartade kulturella förhållanden. Samhällets organisering av produktion och reproduktion (fortplantning) är primär i förhållande till t.ex. religionen eller konsten.

Kulturrelativism: En uppfattning om att alla kulturer är unika och endast kan värderas utgående från sina egna standarder och värden. De kan inte rangordnas i bättre och sämre kulturer utan måste förstås utgående från sina egna villkor och sammanhang.

Kärnfamilj (Nuclear family): En familjeenhet bestående av man, hustru och av dem beroende barn.

Levirat: En äktenskapssed enligt vilken en änka gifter om sig med sin döda makes bror.

Liminalitet: Ett begrepp som används inom ritualforskningen för att beteckna ett tillstånd eller en fas mellan två normaltillstånd. Under t.ex. en initiationsrit befinner sig initianderna i ett liminaltillstånd, de har inte ännu uppnått en ny status (t.ex. vuxendom) men de har inte heller längre kvar den gamla statusen (barndom). De befinner sig s.a.s. mitt emellan. Liminella tillstånd betecknas ofta av beteende som inte skulle anses passande under normala omständigheter. Se även Övergångsrit.

Marxistisk antropologi: Antropologisk riktning som influerats av Karl Marx samhällsfilosofi. Kända representanter för denna riktning är bl.a. Claude Meillasoux, Maurice Godelier och Maurice Bloch. Den marxistiska antropologin har intresserat sig för samhällens utveckling och för problem som berör tredje världen. Ett grundantagande som den delar med marxismen är att basen bestämmer överbyggnaden, dvs att det är de materiella förhållandena i samhället, särskilt ekonomin, som bestämmer utformningen av de ideationella eller kulturella. Den marxistiska antropologin hade en särskilt stark ställning under 1970-talet.

Matriarkat: En familje- eller samhällsform där kvinnan innehar makten. Antropologin känner emellertid inte till några fall av verkliga matriarkat. Varken matrilineära eller polyandrisk samhällen är matriarkat i egentlig mening.

Matrilineär härstamning: Unilineärt härstamningssystem där härstamningen räknas genom kvinnorna (mödrarna).

Matrilokalitet: Bosättningsprincip där ett nygift par flyttar in i hustruns (eller hennes föräldrars) hushåll eller lokalsamhälle.

Modernisering: Med modernisering avses ofta en ospecificerad förändringsprocess från något som kallas traditionella samhällen till s.k. moderna samhällen. Begreppet består emellertid av en mängd olika aspekter, som det kan vara bra att skilja på i olika situationer. Dessa omfattar bl.a. industrialisering och en ökad arbetsfördelning (ekonomisk modernisering), sekularisering eller värderativism (kulturell modernisering), urbanisering och ökad social mobilitet (social modernisering), samt utveckling av demokratiska politiska institutioner (politisk modernisering). Antropologer har ofta kritiserat begreppet för att vara etnocentriskt och för att ge en felaktig

uppfattning om en unilineär utveckling med liknande konsekvenser i alla samhällen.

Monoteism: Tron på en (vanligen allsmäktig) Gud.

Migration: Flyttningsrörelse. I dag avses ofta flyttning mellan olika länder (immigration respektive emigration) men migration förekommer också inom länder. Antropologer betonar att migrationer inte är unika för dagens samhällen, utan att olika folk i stor utsträckning också rört på sig och blandats med varandra i förmoderna samhällen.

Millenarianism: En social rörelse som utlovar paradiset återkomst på jorden, ofta ett tillstånd av odödlighet. Begreppet härstammar från kristendomen där det betecknar tron på Messias återkomst för tusen år (ett millennium).

Multikulturellt samhälle: Ett begrepp som används för att beteckna ett samhälle där flere kulturer och/eller etniska grupper fortlever sida vid sida. Begreppet refererar vanligen specifikt till moderna samhällen även om antropologer visat att s.k. traditionella samhällen också ofta är multikulturella. Jfr Pluralism.

Myt: En berättelse om ett samhälles ursprungstider. Myter berättar ofta om hur världsalltet (mänskorna, gudarna, djuren osv.) fick sitt ursprung. Myterna har alltid en viss religiös anknytning. Denna antropologiska användning av ordet skiljer sig ifrån ett mera populärt bruk enligt vilket det kan sägas stå för populära berättelser utan verklighetsgrund.

Nation: Ett folk med ett gemensamt ursprung och språk som utgör eller strävar till att bilda en nationalstat. Jfr Stat.

Nationalism: En ideologi som försöker uppnå eller upprätthålla en egen självständig stat för en nation, som gör gällande att etniska och politiska gränser bör sammanfalla. En politisk doktrin, som haft omvälvande, globala konsekvenser, som uppstod i Europa i samband med nationalstaternas utveckling under slutet av 1700-talet. Begreppet kan även beteckna graden av nationell lojalitet eller stolthet i ett land eller en strävan att befrämja nationella intressen.

Neokolonialism: En process där industriella nationer, ofta f.d. kolonialmakter, kontrollerar det politiska och ekonomiska livet i nominellt självständiga länder, ofta u-länder och f.d. kolonier, genom bl.a. investeringar och stödandet av lokala eliter.

Neolokalitet: Bosättningsprincip där ett nygift par grundar ett eget hushåll.

Nomader: Flyttande folk, utan fast bosättning. Ofta avses herdefolk (pastoralister) men ibland även t.ex. samlare-jägare.

Oidipuskomplex: Det konfliktfyllda och ambivalenta förhållandet mellan far och son som är resultatet av sonens begär efter moderns sexualitet. Begreppet är förknippat med Freuds psykoanalytiska teori. Malinowski visade att Oidipuskomplexet inte är universellt.

Ontologi: En uppsättning idéer om världens eller något specifikt fenomenets beskaffenhet. En teori om hurudant något *är*, om väsenas natur.

Parallellkusin (Parallel-cousin): Egos farbrors eller mosters barn (eller deras klassifikatoriska ekvivalenter).

Partikularism: Ett begrepp som ibland används för att beteckna en antropologisk riktning grundad av Franz Boas (1858-1941). Franz Boas har i nordamerika en viktig ställning som den moderna antropologins grundare. En grundidé i partikularismen är att kulturell variation inte kan förklaras utgående från något allmängiltigt schema (såsom t.ex. evolutionsparadigmet) utan att varje kultur bör studeras på sina egna villkor.

Pastoralister: Herdefolk. Ofta är dessa folk nomader (som vandrar omkring med sina kameler, getter, hästar osv.) men de kan även vara fast bosatta och idka jordbruk vid sidan om boskapsskötseln (som är deras primära inkomstkälla). Förekommer särskilt i Östafrika och främre Asien.

Patrilineär härstamning: Unilineärt härstamningssystem där härstamningen räknas genom männen (fäderna).

Patrilokalitet: Bosättningsprincip där ett nygift par flyttar in i mannens (eller hans föräldrars) hushåll eller lokalsamhälle.

Pluralism: Ett tillstånd i ett samhälle som karakteriseras av den samtidiga förekomsten av ett flertal etniska grupper eller kulturer varav ingen utgör en starkt dominerande majoritet.

Polyandri: Äktenskap mellan en kvinna och flere män.

Polygami: Äktenskapsform som tillåter mer än en äktenskapspartner. Avser såväl polyandri som polygyni.

Polygyni: Äktenskap mellan en man och flere kvinnor.

Polyteism: Tron på flere än en gud.

Potlatch: En ceremoni under vilken värdeföremål delas ut åt gäster varefter de förstörs som ett tecken på status och välfärd. Begreppet härstammar från vissa indianbefolkningar på den nordamerikanska nordvästkusten (Kwakiutl, m.fl.) som undersöktes av bl.a. Franz Boas.

Preferentiellt äktenskap: Äktenskap som uppgörs i enlighet med regler om vem eller ur vilken grupp det är önskvärt att man gifter sig.

Preskriptivt äktenskap: Äktenskap som uppgörs i enlighet med regler för vem en individ bör gifta sig med.

Religion: På samma sätt som det är svårt att ge en allmängiltig definition av begreppet kultur är det svårt att definiera religion. Olika forskare har betonat olika aspekter av religionens väsen utgående från sina intressen och synvinklar. Man har t.ex. betonat upplevelsen av det övernaturliga, indelningen i sakralt och profant och tron på en eller flere gudar. Att finna en universell religionsdefinition utgående från dylika aspekter är emellertid problematiskt; theravada buddhismen inkluderar t.ex. ingen gudstro. Geertz har beskrivit religion som en sammansättning symboliska element och symboliska handlingar som relaterar till och skapar en uppfattning om en generell existensordning. Denna religionsdefinition har på senare tid kritiserats för att vara västerländsk och för att inte omfatta de politiska aspekterna av religion.

Ritual: En social praktik som i någon mån är avskild från vardagsverkligheten; ett stiliserat (formaliserat) och repetitivt (konventionellt) kollektivt beteendemönster. Begreppets användning begränsas ibland till att gälla religiösa sammanhang, men det kan lika väl gälla icke-religiösa ritualer, t.ex. karnevaler.

Samhälle: Begreppet samhälle är liksom kulturbegreppet mångtydigt. Ett vanlig innebörd utgörs av en grupp av människor som bebor en specifik lokalitet. I denna mening kan det vara såväl multikulturellt som polyetniskt. Ett samhälle måste dock inte nödvändigtvis vara knutet till en viss plats. Det viktiga i samhällsbegreppet är inte lokaliteten. Mera specifika sätt att definiera begreppet samhälle är som "ett nätverk av sociala relationer" eller som "en uppsättning strukturer". Dessa två definitioner överensstämmer i stort sett med det som på finska kallas "yhdyskunta" respektive "yhteiskunta" eller "community" respektive "society" på engelska. Den förra definitionen tar speciellt fasta på den sociala interaktionen, medan den senare påengterar olika

institutioner (ekonomiska, politiska, sociala etc.) och det som brukar kallas samhällets infrastruktur. I båda definitionerna intar den sociala organisationen samt de normer som reglerar det sociala livet en central plats.

Samlare-jägare (Hunter-gatherers): Mänskliga populationer som helt eller huvudsakligen livnär sig på mat införskaffad från det vilda (genom jakt, insamling och fiske).

Sapir-Whorf-hypotesen: En teori skapad av E. Sapir (1884-1939) och B. Whorf (1897-1941) enligt vilken språket inte endast är ett medel med vars hjälp våra erfarenheter av världen kommuniceras, utan också något som påverkar och styr hur vi uppfattar världen. Våra begrepp fungerar som ett slags filter genom vilka vi uppfattar världen. Olika språk innebär olika sätt att se på världen.

Shaman: En botningsspecialist som anses ha direkt kontakt med gudar och andar och som anses kunna inträda i deras världar. Vanligen upprättar shamanen denna kontakt för andras räkning. Begreppet används numera för att beteckna shamaner på olika håll runt världen även om själva ordet har sitt ursprung i Eurasien.

Skämtförhållande (Joking relationship): Ett ritualiserat förhållande mellan två personer, speciellt mellan släktingar, som berättigar parterna (eller den ena parten) att retas med och vara oförsämrad mot den andra utan att han/hon tar illa upp). Förhållandet berör ofta personer av motsatt kön som är potentiella sexualpartners men som inte kan gifta sig med varandra (t.ex. en man och hans brorsdotter).

Släktskap: En samling kulturellt förmedlade uppfattningar om vissa, oftast nära, relationer mellan människor. Släktskap är inte ett biologiskt fenomen utan en kulturell konstruktion, en i olika samhällen varierande uppsättning *idéer* om vad som är (eller inte är) släkt (biologisk affinal, eller adopterad).

Socialisation: Den process genom vilken ett barn eller en ny samhällsmedlem införlivas i samhället (lär sig dess beteendemönster, inre och yttre normer osv.). Begreppet primärsocialisation betecknar den tidiga socialisationen, som i vårt samhälle huvudsakligen försiggår i hemmet och handhas av föräldrarna medan sekundärsocialisationen är den process som inleds i skolan och i princip försätter livet ut under bl.a. massmedias inflytande.

Socialantropologi (Social anthropology): Socialantropologin skiljer sig generellt mycket litet från kulturanthropologin. Inom socialantropologin har man dock varit särskilt intresserad av samhällets sociala struktur och organisation. Socialantropologin ses

ibland som en del av sociologin, en del där man specialiserat sig på främmande kulturer. För mer information, se Kulturanthropologi.

Social klass: En kategori människor som har samma samhällseliga eller ekonomiska ställning och som (i likhet med kaster) ingår i ett större system av hierarkiskt ordnade kategorier. Begreppet härstammar från Karl Marx som definierade klasser utgående från deras position inom produktionsförhållandena (bl.a. utgående från huruvida de äger/inte äger produktionsmedel såsom kapital och land).

Social struktur: De förhållanden mellan grupper och individer i samhället som håller det samman; den totala uppsättningen institutioner, normer och relationer i samhället.

Social organisation: Samhällets organisation (indelning i grupper, institutioner m.m.). En term som är mer eller mindre synonym med social struktur men som ofta föredras av antropologer framför den senare. Social organisation är ett mer konkret begrepp som lägger mer vikt vid den mänskliga faktorn och sociala relationer på mikronivå än social struktur. Social organisation antyder att den sociala strukturen är någonting som människorna skapar (organiserar). Den viktigaste principen av social organisation i förmoderna samhällen är ofta släktskap.

Sororat: En äktenskapssed enligt vilken en änking gifter om sig med sin döda hustrus syster.

Stam (Tribe): Ett småskaligt samhälle som har ett distinkt språk och en särskild kultur och politisk identitet, men som inte har centraliserade, hierarkiska institutioner. Antropologerna har sedan sextiotalet påpekat att stambegreppet är vilseledande eftersom det skapar en generellt felaktig föreställning om att stamsamhällen i hög grad är isolerade, självständiga, klart avgränsade och homogena enheter.

Stat: En politisk entitet som utövar suveräna rättigheter över ett territorium och som utövar makt genom en centraliserad, mer eller mindre hierarkisk politisk institution.

Status: En individs eller grupps sociala ställning. Ofta skiljer man mellan tillskriven (medfödd) och förvärvad status.

Stratifikation: Samhällets indelning i hierarkiska grupper eller klasser enligt makt, egendom, status osv. Stratifierade samhällen utgör motsatsen till egalitära samhällen.

Strukturalism: Antropologisk riktning som framförallt förknippas med Claude Lévi-

Strauss (f. 1908), även om riktningen har sina rötter i språkvetaren Ferdinand de Saussures (1857-1913) teorier. Genom att analysera olika kulturer kan man enligt Lévi-Strauss avslöja fundamentala betydelse- och tankestrukturer som ligger bakom dessa. Vissa sådana (binära) strukturer är universella; det mänskliga tänkandet arbetar med oppositioner, av vilka en del är särskilt grundläggande (t.ex. natur/kultur, man/kvinna).

Strukturfunktionalism: Starkt samhällstillvänd forskningsinriktning inom den brittiska socialantropologin. Samhället jämförs med en biologisk organism, delarna tjänar samma funktioner som kroppens organ (se även Funktionalism). Hur social integration uppnås är den centrala teoretiska frågeställningen.

Succession: Överförandet av immateriella resurser (tjänster eller rättigheter) från en generation till en annan.

Svedjebruk (Swidden cultivation/Shifting cultivation): Jordbruk där man bränner ned skogen på ett avgränsat område och sedan odlar t.ex. ris under några år, varefter marken får vila för att återhämta sig för en ny odlingsperiod.

Symbol: Ett föremål som representerar något som det inte har någon naturligt samband med (t.ex. en flagga som symbol för en stat). Symboler är kulturbundna och kan ha flere samtidiga betydelser. De skiljer sig från tecken just genom sin mångtydighet och mer oprecisa innebörd.

Symbolisk antropologi: Antropologisk riktning där man ser människan som en betydelsesökande och -skapande varelse. Kända antropologer som brukar förknippas med riktningen är bl.a. Victor Turner och Clifford Geertz. Ibland används termen synonymt med tolkande antropologi (se nedan).

Symmetrisk allians: En form av äktenskapligt utbyte där två grupper gifter sig med varandra. Exempel: män ur grupp A gifter sig med kvinnor ur grupp B och män ur grupp B med kvinnor ur grupp A. $A \rightarrow B \rightarrow A$.

Sympatetisk magi: James Frazers term för både homeopatisk och kontagiös magi.

Synkretism: En syntes eller blandning av kulturella element från två eller flera kulturer, gäller i synnerhet religiös tro och rituell praktik.

Synkron studie: Studie eller analys som utförs under en bestämd tidpunkt. Olika samhälls- eller kulturfenomen relateras till varandra utan att man tar i betraktande tidsdimensionen. Ofta handlar synkrona studier om studiet av strukturer.

Tabu: Helig, förbjuden. Ordet härstammar från det polynesiska ordet tapu: heligt. Det hänvisar ofta till en norm sanktionerad med straff.

Tillämpad antropologi (Applied anthropology): Användandet av antropologisk kunskap för att lösa olika praktiska problem, särskilt i frågor som berör u-länderna. Antropologer anställs för att fungera som en slags kulturexperter.

Tolkande antropologi (Interpretive anthropology): Riktning inom kulturanthropologin som särskilt förknippas med Clifford Geertz. Riktningen kan sägas ha växt upp under 1970- och 1980-talet och den har fortfarande en dominerande ställning. Enligt Geertz är en kultur en historiskt förmedlad betydelsemodell som framträder via offentliga symboler. Genom dessa symboler förmedlar och utvecklar människor sin kunskap om världen. Antropologen bör undersöka de olika symboliska vanor med vars hjälp individer och kulturgrupper ger mening åt sina liv. Kulturen är offentlig, inte något i folks huvuden, och antropologen observerar den genom att observera människors sociala umgänge. Utgående från sina observationer gör antropologen sedan tolkningar (i enlighet med den antropologiska traditionen). En etnografi är med andra ord en tolkning av verkligheten, inte en direkt återgivning av den. Likaså är också kulturen själv en tolkning av verkligheten. Kulturen är inte verkligheten, utan den mening som man tillskriver den.

Totemism: Symbolisk association mellan en social grupp (t.ex. en ätt eller en klan) och en fågelart, växt eller annat naturfenomen. Totemistiska grupper ingår i övegripande sociala system där de definieras i förhållande till varandra. Studiet av totemism var ett av den tidiga antropologins viktigaste forskningsområden.

Tradition: De trosföreställningar, vanor, värden, muntliga- och materiella kulturprodukter o.s.v., som överförs från generation till generation via socialisation och enkulturation. Med en tradition förstås ofta någonting oföränderligt eller ursprungligt som ses som mer eller mindre heligt. Dagens antropologiska teori betonar dock att traditioner är kulturella konstruktioner och att de ofta är skapade relativt nyligen.

Traditionellt samhälle: En beteckning som i en ospecifik mening avser förmoderna samhällen. Många antropologer av i dag använder ogärna begreppet eftersom det ger en felaktig föreställning om att förmoderna samhällen var oföränderliga och saknade historia.

Unilineär härstamning: Härstamning antingen via moderns eller faderns härstamningslinje (fädernet och mödernet). Ej bilateral härstamning.

Urbanisering: Flyttningsrörelse från landsbygden till städerna. Stadsbebyggelsens geografiska utbredning.

Urgent anthropology: "Brådskande antropologi". Antropologi som syftar till att dokumentera folk och kulturer innan de hinner dö ut. Ett synonymuttryck är "Salvage anthropology".

Utvidgad familj (Extended family): Flere genom blodsband besläktade kärnfamiljer som lever tillsammans.

Uxorilokalitet: Se Matrilokalitet.

Virilokalitet: Se Patrilokalitet.

Världsbild: De grundläggande eller sammantagna uppfattningar och antaganden som en individ eller en grupp har om den värld som de lever i.

World System Theory: En teori om kapitalismen som ett globalt ekonomiskt system, utvecklad av Immanuel Wallerstein (1974). Enligt denna teori är den kapitalistiska ekonomiska organisationen global, inte nationell. Den bildar ett system inom vilket det å ena sidan finns politiskt dominerande och industrialiserade centrum, samt å andra sidan underutvecklade råvaruproducerande periferier. Detta ekonomiska världssystem utvecklades huvudsakligen under kolonialismen, men dess grunder lades redan tidigare. Wallersteins World System Theory kan ses som en vidareutveckling av A.G. Franks s.k. Dependency theory enligt vilken U-ländernas problem kan förklaras med förekomsten av ett globalt nätverk av exploatering.

Äktenskap: Union och avtal mellan två (undantagsvis flere) människor vars avkomma erkännes som deras rättsmässiga barn, med tillhörande förpliktelser och rättigheter.

Ätt (Lineage): En unilineär härstamningsgrupp, bestående av personer som härstammar från en av dem känd förfader eller förmoder. En ätt utgör ofta en korporation. Jfr Klan.

Ömsesidighet (Reciprocity): Modell för ekonomiskt utbyte som innehåller en, ibland utsagd, plikt till ömsesidighet. Balanserad eller begränsad ömsesidighet innebär att de objekt som byts är av samma värde; man ger i den utsträckning som man tar, vanligen åt samma person som ger åt en själv. Generaliserad ömsesidighet innebär att en gengåva inte krävs även om man förväntar sig en sådan. Gengåvan behöver inte återgäldas av samma person till vilken man gett en gåva och dess storlek behöver inte motsvara den egna gåvans. Generaliserad ömsesidighet gäller vanligen mellan nära släktingar.

Övergångsrit (Rite of transition, Rite de passage): en rituell dramatisering av övergången från ett socialt stadium till ett annat (t.ex. äktenskap, bar mitzvah, konfirmation). A. van Gennep myntade begreppet i sitt verk "Les rites de Passage" (1909). I övergångsriterna upprepas enligt van Gennep ett tre-delat mönster: i det första stadiet frigör man sig från vardagstillståndet eller sin tidigare status, i det andra stadiet (som ofta karakteriseras av liminalitet) förbereder man sig på det kommande tillståndet eller sin kommande status och i det tredje stadiet sker den egentliga övergången, man uppgår i ett nytt tillstånd eller i en ny status.

Copyright: Kenneth Sillander 2011.

Litteratur

Eriksen, Thomas Hylland 2000. Små platser – stora frågor: en introduktion till socialantropologin. Nya doxa, Nora.

Jargon: kulttuuriantropologian englanti-suomi oppisanasto 1994. Toim. Manninen, Laura et al. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunta, JYY julkaisusarja n:o 35.

Keesing, Roger 1976. Cultural Anthropology: A Contemporary Perspective. Holt, Rinehart and Winston, New York.

The Penguin Dictionary of Sociology 1988 [1984]. Ed. by Abercrombe, Nicholas et al. Penguin Books, Suffolk.